

DUDÁS RÓBERT GYULA

MAGYAR KATOLIKUS PAPOK ÉSZAK-AMERIKÁBAN*

I. BEVEZETÉS

Jelen tanulmányunk célja, hogy megvizsgálja azt a nagyjából kétszáz éves folyamatot, amely a Magyarországról kiindult magyar nyelvű, az Amerikai Egyesült Államok vagy Kanada területén élő diaszpóra római és görög katolikus egyházi pasztorációjához kötődik. Ez által tisztelegni szeretnénk az előtt a majdnem ezer katolikus pap előtt, akik vállalták, hogy követik azt a sok százezer katolikus hívőt, akik új otthonuknak Észak-Amerikát választották.

Fontos ez a téma azért is, mivel az amerikai magyar katolikus pasztoráció jelen formájában a végnapjait éli. A legtöbb magyar templom megszűnt, vagy más nemzetiségek foglalták el. Már csak néhány „magányos farkas”, összesen 15 aktív pap szolgálja a magyar közösséget. Támogatást, utánpótlást az anyaországból nem, vagy csak alig kapnak. Magyarországról az elmúlt 20 évben csak harminckettő új pap érkezett, miközben 143 atya hagyta abba a szolgálatot, mivel nyugdíjba ment, hazaköltözött vagy meghalt. Különösen nehéz a helyzet, mivel egy 2015-ben, az amerikai magyarok között végzett felmérés szerint, a válaszadók 16–20 százaléka igényelné a magyar nyelvű templomi szolgálatot,¹ ami nagyjából megegyezik egy magyarországi egyházmegye területén élő személyek átlagával², ellenben az ellátandó terület több, mint kétezerszer nagyobb, mint egy átlagos magyar egyházmegye.

Írásunkban kifejezetten a magyar papi emigrációt vizsgáljuk, ezért itt az elején fontosnak érezzük, hogy néhány fogalmat tisztázzunk.

I.1. A kutatás alá vont személyek

A írásunkban azon római és görög katolikus személyeket vizsgáltuk, akiket a római vagy a görög katolikus egyház szertartása szerint püspökké, pappá, vagy diakónussá szenteltek, és hosszabb-rövidebb papi szolgálatot (pasztorációs tevékenységet) tölthettek be az USA vagy Kanada területén. Fontos kitétel volt, hogy ezeknek a személyeknek a

* A tanulmány megírásában Dr. Udvarvölgyi Zsolt történész, szociológus volt segítségünkre.

1 *Amerikai magyar vagy magyar amerikai? Prehryfarkas blog*, 2019. január 31., <http://prehryfarkas.hu/2015/09/19/amerikai-magyar-vagy-magyar-amerikai-az-ujkori-amerikai-honfoglalo-magyarok-mindennapi-elete-es-gondolatai/>

2 Dr. Sánta János, éneklőkanonok, Vác szóbeli közlése alapján.

történelmi Magyarország³ területén kellett születniük, illetve ha nem ott születtek, akkor a pasztorális tevékenységük során magyarul (is) kellett szolgálniuk. Ez alapján a írásunkban magyar, Amerikában született magyar származású, illetve magyarul beszélő lelképászorokat vizsgáltunk. Korábbi kutatásaink⁴ szerint 999 ilyen lelképászor élt az 1800-as évek közepétől napjainkig.

I.2. A kutatás területi és időbeli kiterjedése

A kutatás területi kiterjedése az Amerikai Egyesült Államok (USA) és Kanada területére. A 19–20. század fordulójának meghatározó eseménye volt az akkori Osztrák–Magyar Monarchia, később az I. világháború után Magyar Királyság területéről zajlott nagy mértékű kivándorlás az USA, illetve Kanada felé. Ez később a II. világháború után, majd az 1956-os magyar forradalom következtében is folytatódott. A kivándorolt személyek számával kapcsolatosan vannak ellenmondások, az amerikai népszámlálások szerint nagyjából 5 millió olyan személy él ma az USA-ban, valamint Kanadában, akinek valamelyik őse magyar volt. Ezen személyek nagyjából 10%-a a mai napig magyarnak tartja magát, s a nyelvet is beszéli valamilyen szinten.

Bár a tanulmány címe Észak-Amerikára hivatkozik, de gyakorlatilag Mexikóban nem volt magyar katolikus pasztoráció, így, mint nem releváns, figyelmen kívül hagytuk. A másik szűkítő tényező, időbeli. Bár magyar papok már az 1800-as évek elején megjelentek az USA-ban, de nem fejtettek ki a magyarok között állandó tevékenységet. Ezért a kutatás anyagának feldolgozásakor a szervezett magyar pasztoráció 1892. évi kezdetétől vizsgáltuk a történelmi helyzetet és eseményeket, illetve az ehhez kapcsolódó személyeket.

II. AZ AMERIKAI MAGYAR EMIGRÁCIÓ KÉRDÉSEI

II.1. Az emigráció, mint jelenség

Az emigráció – az magyar nyelvű Idegen szavak szótára szerint: „*Az állam területének (...) önként vagy kényszerűségből történő tartós, tömeges elhagyása*”⁵ – tehát egy olyan tevékenység, amikor egy országot lakosa elhagy azzal a céllal, hogy egy idegen országban vagy területen telepedjen le, ott egzisztenciát alakítson ki. A másik ország vagy terület szempontjából ez a tevékenység az immigráció.⁶

3 Írásunkban Magyarországon születettnek tekintjük mindazokat, akik olyan területen születtek, amely az 1921-ben életbe lépett trianoni békeszerződés előtti Magyarországhoz (a történelemkutatásban történelmi Magyarország) tartozott. A trianoni békeszerződés utáni állampolgárság kérdésére terjedelmi okok miatt nem térünk ki.

4 A kutatásban fellelt papok életrajza megjelent: DUDÁS Róbert Gyula: *Magyar katolikus papok Észak-Amerikában*, METEM, 2020. (továbbiakban: DUDÁS)

5 Gyakrabban használt idegen szavak és kifejezések, Tények könyve, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/1988-2/nyelvek-1DFF/gyakrabban-hasznalt-idegen-szavak-es-kifejezesek-1F15/> (Letöltés dátuma: 2020. február 22.)

6 Idegen szavak gyűjteménye, immigráció in: <https://idegen-szavak.hu/immigr%C3%A1ci%C3%B3> (2018. szeptember 1.)

A Magyarországról Amerikába irányuló migráció – a húzó-taszító okokat is vizsgálva – három időszakra osztható fel:

- A kezdetektől – az 1940-es évek közepéig: kezdetben politikai, majd kizárólag gazdasági migráció.
- A II. világháború végétől – az 1980-as évekig: elsődlegesen politikai, kisebb, majd egyre növekvő mértékben gazdasági migráció.
- Az 1980-as évektől – napjainkig: kizárólag gazdasági migráció.

Az első időszakban – nem számítva a Rákóczi-, illetve az 1848–49-es szabadságharc politikai menekültjeit – az óhazától való taszító tényező elsődleges oka az éhínség, a szegénység és a munkavállalási lehetőségek hiánya volt. Szintén ide sorolható a trianoni döntés után esetlegesen repatriált személyek kilátástalan helyzete, mivel képzettségüknek megfelelő munkalehetőséget nem találtak, így egzisztenciát nem tudtak kialakítani. Az USA felé húzó tényezőnek minősült a jobbnak gondolt munkalehetőség, életminőség. Ez sok esetben nem bizonyult valóságnak. Jól bizonyítja ezt a Passaic, NJ-ben található Szent István templom halotti anyakönyve, amely szerint az 1903-ban elhunyt 36 halottból 28 tíz éven aluli volt. Szintén érdekes kérdés, hogy mennyire tervezték az USA-ban munkát vállalók a hazatelepülést. A trianoni döntés előtt többségben voltak a „pénzt keresek és hazatelepülök” elvet gyakorlók, míg Trianon után a kitelepülők általában hosszú távra, sőt, véglegesen terveztek, ezért a saját életkörülményeik javításán is gondolkodni kezdtek. Ez látható a gyermekhalandóság számának lassú, de biztos csökkenésén, amely 1943-tól teljesen megszűnt. Együttal megfigyelhető, hogy a magyar katolikus közösséghez való tartozás fontosabbá vált, hiszen ekkor – s az életszínvonal javulásával – az ehhez kapcsolódó anyagi terheket is egyre többen kezdték el felvállalni. Míg a századfordulón a magyarok 33 százaléka, addig a 1910-es években 40–50 százaléka volt rendszeresen valamelyik magyar templom látogatója, s anyagi támogatója.⁷ A németországi változásokkal egy időben számos neves tudós, értelmiségi is megjelent az emigránsok között, amely nem egyszer polarizációhoz vezetett.⁸

A második időszakban, a II. világháború után, két fő időszakot tudunk megkülönböztetni:

- Közvetlenül a háború után (figyelembe véve az 1945-ös és 1947-es kivándorlási hullám jelentős eltéréseit)
- Az 1956-os események után

Ebben az időszakban taszító tényezőként dominánsan megjelenik a politikai üldözés, kisebb mértékben a munkalehetőség hiánya, illetve egyházi személyek részéről a vallási intolerancia. Húzó tényező, hogy számos kitelepülőnek volt már az USA-ban élő rokona, emellett a politikai stabilitás, a relatív több szabadság is vonzotta a kiköltözőket. Mégis megkülönböztetünk ebben az időszakban két csoportot: azokat, akik a világháború után közvetlenül költöztek ki, s azokat, akik az 56-os események után. A megkülönböztetés oka, a kírkezők összetétele. A II. világháború után elsődlegesen a korábbi hazai elit került ki, míg az 56-os események után a már a kommunizmust megismerő, abba bizo-

7 PUSKÁS Julianna: *Kivándorló Magyarok az Egyesült Államokban 1880–1940*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982. (PUSKÁS) 151p.

8 vö. FERMI, Laura: *Illustrious Immigrants*, <http://www.bibl.u-szeged.hu/ha/emigracio/fermi3.html> (2018. február 18.)

nyos szinten belenyugodott, „beleszokott” személyek emigráltak az USA-ba, s ez számos konfliktust jelentett a ’45 előttiak, a ’45 utániak, valamint az 56-osok között.⁹ Még ezeken a csoportokon belül is lehet különbségeket tenni, mivel az 1945-ös, és az 1947-es kivándorló csoportok összetétele jelentős különbségeket mutat. összetételük, illetve a magyarországi helyzethez való hozzáállásuk tekintetében.

A harmadik időszakként az 1980-as évek végétől kitelepülő személyeket vizsgáltuk, ahol szintén jelentős szerepet kapott a taszító hatások között a gazdasági változások miatti elszegényedés, s húzó hatású volt, hogy aránylag könnyebben lehetett kijutni az USA-ba. Viszont ennek a csoportnak jelentős része nem legálisan tartózkodott (tartózkodik) az országban. Több statisztika szerint a magyarok vezetik az illegális túltartózkodás statisztikáját.¹⁰ Megállapítható viszont, hogy ez a csoport – ha lehet így nevezni őket, mivel a túltartózkodás tényén kívül nincs más összekapcsoló tényező – többnyire nem, vagy csak különleges alkalom esetén veszi igénybe valamelyik egyház szolgáltatását.¹¹

II.2. A vallási, papi emigráció alapjai

Az emigráció jelenségén belül egy külön pont a kulturális, azon belül is a vallási migráció kérdése. A kulturális migrációt vizsgálva kijelenthetjük, hogy „*a kulturális migráció nem más, mint hogy az egyes földrészekre, országokra vagy országrészekre jellemző szokások, az ember és az információ áramlása révén távoli területekre is eljutnak, integrálódnak.*”¹²

T. S. Eliot szerint a kultúra és a vallás között eltéphetetlen kötelék áll fenn: „*minden egyes kultúra a vallással együtt jelent meg és bontakozott ki.*”¹³ Vallási emigráción, valamint az ezen belül felismerhető lelkipásztori migráció alatt, jelen tanulmányunkban azt értjük, amikor egy-egy adott terület egyházi vezetése megtapasztalja, hogy híveinek egy része új lakóhelyet választott magának, s oda, az emberek lelkipásztori ellátása céljából, vallási szolgáltatást nyújtó személyt enged, vagy küld. A kiérkezett pap, társadalmi helyzeténél fogva a közösség vezetője lesz, ezáltal mind a vallás, mint pedig a közösség kulturális irányítójává válik. Az, hogy egy-egy terület immigrált közössége mennyire tud beilleszkedni, s eközben mennyire tudja megtartani saját identitását, jelentős mértékben függ az adott (esetünkben) pap személyiségétől, hozzáállásától.

9 MIKLÓSHÁZY Attila SJ: *A tengerentúli emigráns magyar katolikus egyházi közösségek története Észak- és Dél-Amerikában, valamint Ausztráliában.* Budapest, Szent István Társulat, 2008:186 p.

10 *Magyarok vezetik az USA toplistáját az illegálisan maradó külföldiekről*, HVG, http://hvg.hu/itt-hon/20160204_Magyarok_vezetik_az_USA_szegyenlistajat_a_kint_marado_kulfoldiekrol (2018. február 18.)

11 Vas László passaici plébános közlése

12 HAUTZINGER Zoltán – HEGEDŰS Judit – KLENNER Zoltán: *A migráció elmélete.* Budapest, 2014, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar, 16 p.

13 ELIOT, T. S.: *A kultúra meghatározása.* Ford. LUKÁCSI Huba, Szent István Társulat, Bp., 2003, 17 p.

III. A MAGYAR NYELVŰ PASZTORÁCIÓ SZAKASZAI

Az Egyesült Államokba történő magyar bevándorlás szakaszaival kapcsolatban számos felosztás született már.¹⁴ Közlésünkben abból a szempontból vizsgáljuk ezeket a szakaszokat, hogy mennyire volt lehetősége a híveknek a katolikus egyház szolgáltatásait anyanyelvükön igénybe venni. A szakaszok között átmeneti időszakok vannak, így az évszámok nem jelentenek szilárd határokat.

Ezek a szakaszok (elnevezésük és időszakuk) az alábbiak:

1. Missziók kora (1700-as évektől 1892-ig)
2. A rövid távú berendezkedés kora (1892-től 1914-ig)
3. Aranykor (1914–1945)
4. A kezdet vége (1945–1956 között)
5. A vég kezdete (1956–1989 között)
6. Modern kor (1989-től napjainkig)

III.1. Missziók kora (1700-as évektől 1892-ig)

Az Amerikába, és ezen belül az USA-ba irányuló emigráció kezdeteit a Rákóczi-féle szabadságharc (1703–1711) leveréséhez köthetjük. Ekkor a szabadságharcban fontosabb szerepet betöltő személyek közül néhányan az USA-ba kerültek, ahol többen részt vettek az ország létrehozásában, sőt, tapasztalataikat átadva a Függetlenségi Háború hőseivé váltak. Ilyen személy volt Fabriczi Kováts Mihály, az amerikai lovasság alapítója.¹⁵ Az első, a végleges letelepedés szándékával érkező személy Haraszthy Ágoston (Pest, 1812. augusztus 30. – Corinto (Nicaragua), 1869. július 6.) földbirtokos, a kaliforniai szőlőtermesztés és borászat megalapítója.¹⁶

A magyar emigráció első nagyobb hulláma az 1848–49-es forradalom leverése után érkezett, majd az 1860-as évek után gyorsult fel. 1860-ban 484 magyar útlevelel rendelkező személy lépett be az USA-ba, de néhány év múlva már Sáros és Zemplén vármegyék közigazgatási bizottságai gyakorlatilag csoportos kivándorlásról tájékoztatták a hivatalos szerveket. Magyarország vármegyéiből a különféle kikötői regisztrációk szerint a századfordulóig nagyságrendileg félmillió személy vándorolt ki az Egyesült Államokba.¹⁷

Ebben az időszakban – noha élt már kinn magyar pap – szervezett lelkipásztori ellátásról nem beszélhetünk. Mindössze egy-egy alkalmi, missziós, vagy magánjellegű lelkipásztori látogatásról van adat.

Az első magyar pap, aki tudomásunk szerint, az Egyesült Államok mai területére érkezett, Koncság Ferdinánd jezsuita volt.¹⁸ Az első amerikai szolgálatot is betöltött első lelkipásztor a jezsuita Free Antal¹⁹ volt, aki Alabamában és New Orleans, LA-ban töltött be szolgálatot, igaz nem a magyar közösségben. Ő az első, magyar származású, már

14 A témával számos tanulmányában foglalkozott Puskás Julianna, valamint Máté Anita.

15 *Magyar Életrajzi Lexikon* (MEL): Kováts Mihály, főszerk. KENYERES Ágnes, in: <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> (2020. február 22.)

16 MEL: Haraszthy Ágoston

17 PUSKÁS, 62 p.

18 Jezsuita névtár: Koncság Ferdinánd, <http://jezsuita.hu/nevtar/koncsag-ferdinand/> (2018. február 18.)

19 DUDÁS, 113 p.

az USA-ban szentelt pap. Az első Amerikában szolgáló egyházmegyes pap, az esztergomi egyházmegyes Berényi Antal²⁰ (? , 1795. szeptember 24. – Nagyszombat, 1859. október 1.) volt, aki New York, NY környékén misszionárius volt 1825–1852 között. Ő Kopácsy József²¹ esztergomi érsek megbízásából érkezett az USA-ba. Az első magyar, akit az USA-ban plébánosnak neveztek ki Burg József²² (Trencsén, 1806. szeptember 7. – Postville, PA, 1849. január 16.) esztergomi egyházmegyes pap²³ volt, ő Postville, PA plébánosa lett 1841 körül. A Győri Egyházmegyei Levéltár tájékoztatása szerint 1861–1864 között Amerikában tartózkodott Tuboly József²⁴ (? , 1825. május 11. – Tamási, 1891. március 31.) valamint 1874–1875 között Bartoss Arnold Antal²⁵ (Nagyszombat, 1844. november 12. – Budapest, 1910. szeptember 16.),²⁶ mint misszionárius, de az ő tevékenységükről nincs adat.

Ebben az időszakban a magyarság legfontosabb közösségi szervezetei az un. betegápoló szervezetek voltak, ezek a gyakorlatban biztosítóként működtek. Bizonyos összeg befizetése után, a nehéz helyzetbe került személy ápolásra, temetésre, vagy pedig hazautazásra segílyt kaphatott. Az első 1887-ben Bridgeport, CO-ban alakult meg.²⁷ Ezek a szervezetek később – részben – egyházi jelleget kaptak, vezetésük átkerült az egyházi vezetés kezébe.²⁸ A magyar bevándorlók kezdetben más magyarországi (pontosabban az Osztrák-Magyar Monarchia területéről származó) nemzetiségekkel együtt alapítottak templomokat, s ezek élére a helyi egyházmegyei vezetés közös lelkeszt jelölt ki, amely számos konfliktust (nem egyszer verekedésig fajuló vitát) váltott ki. Jelentős konfliktusok voltak a szlovák és magyar nemzetiségűek között, több esetben előfordult, hogy közösen kezdtek templomot építeni, majd – általában a magyar nemzetiségűek – kiváltak, s saját templom építésébe kezdtek.²⁹ A közös együttműködésre volt pozitív példa is, Fairport Harbor, OH, ahol a magyar, ír, német és szlovák nemzetiségnek volt közös temploma, vagy Philadelphia, PA, illetve Los Angeles, CA, ahol a magyarok és németek használtak közösen templomot.³⁰ Az időszak végére 17 aktívan szolgáló római és görög katolikus magyar pap tartózkodott az USA-ban.

III.2. A rövid távú berendezkedés kora (1892-től 1914-ig)

A magyarországi egyházmegyek vezetése az 1800-as évek végén döbrent rá a kivándorlás hatalmas mértékére. Mivel az emigráció az első időben főleg a görög katolikus területeket érintette, ezért a szervezett görög katolikus pasztoráció indult meg korábban.

20 DUDÁS, 45 p.

21 Kopácsy József (Veszprém, 1775. május 30. – Esztergom, 1847. szeptember 18.) székesfehérvári, veszprémi, majd esztergomi püspök, hercegprímás.

22 DUDÁS, 57 p.

23 *Nemzeti Ujság*, 1842. január-június (37. évfolyam, 2-52. szám)1842-02-09 / 12. szám, pp.1.

24 DUDÁS, 387.p.

25 DUDÁS, 39 p.

26 BEKE Margit: *Az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Főegyházmegye papsága 1892–2006*. Budapest, Szent István Társulat, 2008, 49 p.

27 PUSKÁS, 508 p.

28 vö.: *Emlékkönyv A Passaicai I. Magyar Szent István Király Római és Görög Katolikus Betegs. és Temet. Egylet Tíz éves jubileumának alkalmából* – Passaic, 1915.

29 vö.: DUDÁS, 1 p.

30 MÁTÉ Anita: *Az amerikai magyar katolikusok és az Óhaza*. Budapest, METEM, 2011. (MÁTÉ), 21p.

Az első, hivatalosan a magyar pasztorációra kiküldött görög katolikus pap,³¹ a kalandos életet élt Dzubay Sándor³² (Beregsárrét, 1857. február 12. – Trenton, NJ, 1933. április 2.) volt, aki 1888-ban érkezett Amerikába. Az első, püspöki engedéllyel és felhatalmazással kiérkező római katolikus magyar pap, Böhm Károly³³ (Selmezbánya, 1853. június 13. – Cleveland, OH, 1932. április 9.), aki 1892. december 1-jén³⁴ érkezett az USA-ba, ezzel hivatalosan is létrejött a szervezett magyar katolikus pasztoráció.

Az első papok, mondhatni pionírok, nagyon különleges helyzetbe kerültek kiérkezésükkor. Elsődlegesen meg kellett érteniük, hogy ellentétben a magyar gyakorlattal az Egyesült Államokban az állam és az egyház teljesen szétválasztva működik, így államilag biztosított anyagi biztonságra nem számíthatnak.³⁵ Ehhez még hozzájött a teljesen más felfogás, és hozzáállás a papi renhez, hiszen itt a papot nem „úrnak”, hanem szolgáltatónak tartották, akit a hívek tartanak el, ezért elvárják, hogy a hívek igényeit szolgálják ki.³⁶

Nehézséget jelentett, hogy a hivatalos egyházi vezetés, mind az anyaországban, mind pedig az USA-ban negatív módon állt a migráció kérdéséhez. Különösen az ír vezetésű egyházmegyékben³⁷ az a vélemény volt a legerősebb, hogy a kiérkezők ne akarjanak nemzetiségi egyházközségeket létrehozni, inkább a „nemzetiségek olvasztótégelyébe” kapcsolódva a helyi plébániát vegyék igénybe.³⁸ Ennek ellentéte volt a clevelandi püspök kérése, amelyben kifejezetten az „*elhagyott hunok és magyarok*” részére kért egy buzgó és méltó papot.³⁹ Az anyaországban is egyre súlyosabb jelenséget jelentett a kivándorlás, s ezt körlevelekkel, parlamenti határozatokkal próbálták akadályozni.⁴⁰ Dessewffy Sándor,⁴¹ a csanádi egyházmegye főpásztora 1903-ban külön körlevéllel fordult az egyházmegye papságához, kérve, hogy a papság próbáljon a lelkére beszélni a híveknek, ne akarjanak kivándorolni, mivel kinn nem biztos, hogy sokkal jobb: „*(...)el ne higgyétek (...), hogy odaát, Amerikában, rőzsás ágyak várakoznak rátok*”⁴² Ennek és a kinn tapasztalt bizonytalan, sokszor a vártnál rosszabbnak bizonyult életkörülménynek az is következménye lett, hogy a kiérkező papok egy része rövid időn belül visszavándorolt, másik részük pedig számos egyházközséget megjárta, mielőtt megtalálta azt a helyet, ahol véglegesen letelepedett.⁴³

31 vö.: VÍG Kálmán: *Az amerikai görög katolikus püspökség első évei*. http://www.byzantinohungarica.com/images/0_pdf/pdf/vigh_amerika.pdf (2018. augusztus 19.)

32 DUDÁS, 91 p.

33 DUDÁS, 55 p.

34 KÁRPI Ferenc Á.: *Böhm Károly pápai prelátnak élet- és korrajza, 1885–1907*. Cleveland, 1991, 12 p.

35 PUSKÁS, 270 p.

36 „Egy rendes és ennél fogva önzetemes pap kell, hogy igen hamar torkig legyen az amerikai miszterekkel, akik nem érezve hátuk mögött a szolgabíró nádpalcáját, minden durva brutalizmusnak szabad folyást engednek meg maguknak a fölszentelt papjaikkal szemben. Azok a gyűlések, amelyekkel egyre zaklatják a papot, azok a kicsinyeskedések, az a sok buta szőrszálhasogatás, az a bántó bizalmatlankodás, amellyel a pap találkozik a hívek részéről, utálattal és csömörrel kell, hogy eltöltsék az embert.” VÁRLAKY SÁNDOR – South Bend, IL, 1913 – idézi MÁRÉ, 35 p.

37 PUSKÁS, 255 p.

38 PUSKÁS, 273 p.

39 KÁRPI i. m., 17 p.

40 vö.: *Mit mondott a győri püspök a kivándorlásról?* Győregyházmegye könyvsajtója, Győr, 1904.

41 Cserneki és tarkeői Dessewffy Sándor (Pozsony, 1834. június 3. – Budapest, 1907. december 4.) a Csanádi egyházmegye püspöke 1890-től haláláig.

42 TÖRÖK István: *Katolikus magyarok Észak-Amerikában*. Youngstown, *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, 1978, 33 p.

43 MÁRÉ, 33 p.

Ebben az időszakban 172 pap érkezett meg Amerikába (ebből 171 fő az USA-ba, s egy fő Kanadába) és 78 fő távozott. A világi papok nagyjából 55%-a véglegesen letelepedett.⁴⁴

Nehézséget jelentett a kikerkező papok tisztázatlan egyházi helyzete. Mivel gyakran nem ott helyezkedtek el, amit a kikerkezésük előtt terveztek, illetve leegyeztettek, ezért sok atya több települést, s ez által egyházmegyét is megjárt mire tartósan letelepedett. Így minden egyes helyszínre az elégedő egyházmegyétől igazolás, a befogadó egyházmegyétől joghatóság megadása szükségeltetett. Emellett az is nehézséget jelentett, hogy a kikerkező papoknak az erkölcsi támogatás mellett anyagi támogatásra is szükségük lett volna, melyet az anyaországtól egyáltalán nem, a fogadó egyházmegyétől minimálisan, a hívektől pedig részben kaptak meg.

Másik oldalról viszont a helyzetet könnyítette a III. Baltimore-i zsinat döntéseinek VII. pont 2. szerinti rendelkezése, mely szerint, aki öt éven át az Egyesült Államok egyik egyházmegyéjében tartózkodik, az inkardinálódik⁴⁵ az adott egyházmegyébe.⁴⁶ Bár ennek a rendelkezésnek azt a részét, hogy az inkardinációhoz nem szükséges a korábbi egyházmegye elbocsátása, 1898. június 20-án hatályon kívül helyezték, de a gyakorlatban, aki kérte, az aránylag rövid időn belül megkapta az engedélyt, amely egyúttal biztos utat jelentett az állampolgársághoz is.

Komoly nehézséget jelentett a kikerkező görög katolikus papok helyzete. Az amerikai püspökök nem ismerték fel a görög katolikus papok karizmáját, így az, hogy nős férfiak papként szolgáltak, botránykő volt a szemükben, s ezért panaszal fordultak a pápához, hogy hívja vissza a nős papokat, s csak nőtlent, vagy özvegyet küldjenek ki az USA-ba. Később az amerikai püspökök követelése miatt kiadott vatikáni utasítás leszögezte, hogy az Egyesült Államok területén nem lehet nős férfit pappá szentelni,⁴⁷ bár a nős papok jelenlétét – hallgatólagosan – tudomásul vették. Ez a szabály a mai napig érvényben van. A görög katolikus pasztorációt tovább nehezítette az ortodox egyház erőteljes propagandája, melynek hatására számos görög katolikus pap lépett át. Jó példa erre Tóth Elek⁴⁸ (Kabalás, 1853. március 18. – Wilkes-Barre, PA, 1909. május 7.) személye, aki, miután Minneapolis (ír származású) római katolikus érseke személyét teljesen elutasította, s segítségét sem a Vatikántól, sem az eredeti püspökétől nem kapott, ezért elhagyta az egyházat.⁴⁹ Tevékenysége az ortodoxián belül olyan hatású volt, hogy 1994-ben az ortodox egyház Wilkes-Barre-i Szent Alexis néven az (ortodox) szentek közé emelte.⁵⁰

További nehézséget okozott, hogy a hívek közül sokan nem gondolkodtak a hosszú távú letelepedésen, ezért az egyházhoz való tartozást kevésbé tartották fontosnak. Hiszen számos esetben felmerült, hogy „erre a rövid időre (5–6 év) miért tartozzak én templomhoz, miért fizessek oda a nehezen megkeresett pénzből.” Mégis – különös

44 vö. MÁTÉ, 37 p.

45 vö.: Magyar katolikus lexikon I–XV. Főszerk. DIÓS István; szerk. VICZIÁN János, Budapest, Szent István Társulat. 1993–2010. (MKL): Inkardináció, in: <http://lexikon.katolikus.hu/1/inkardin%C3%A1ci%C3%B3.html> (2020. február 22.)

46 New Advent - Plenary Councils of Baltimore, <http://www.newadvent.org/cathen/02235a.htm>, (2018. augusztus 9.)

47 PUSKÁS, 256. p.

48 DUDÁS, 383. p.

49 SZTECZOVICS Miklós: *A skizma*. In.: *Budapesti Hírlap*, 1914. március 22: 34–35 p.

50 Wilkes-Barre-i Szent Tóth Elek, az Orthodoxya hitvallója az Egyesült Államokban, Szynaxarion, <https://szynaxarion.wordpress.com/2016/05/07/majus-7-20-wilkes-barre-i-szent-toth-elek-az-orthodoxya-hitvalloja-az-egyesult-allamokban/#more-2281>, (2018. augusztus 9.)

módon – ez az időszak az, amikor számszakilag a legtöbb magyar templom épült – s ebben elévülhetetlen érdeme volt Böhm Károlynak, az „amerikai magyarok apostolának”. Az első magyar templom Cleveland, OH-ban épült, 1892-ben Szent Erzsébet tiszteletére. 1892 és 1814 között 39 templom épült, elsődlegesen az USA észak-keleti partvidékén. A nemzetiségi plébániák létrejöttének fő oka – s ez számos egyházmegye vezetésével konfliktust okozott –, hogy így a hívek az idegen környezetben is meg tudják tartani a saját nemzetiségi hagyományait. Erre komoly igény volt, mivel az 1905 és 1907 között a kivándorlók 52,6%-a római katolikus, 12,3%-a görög katolikus volt, 1911 és 1913 között a római katolikusok aránya 48,3%, a görög katolikusok aránya 16,1% volt.⁵¹ Ezt a kontinuitást, valamint a magyarsághoz való ragaszkodásukat mutatja az is, hogy a templomok kétharmadát hagyományos magyar védőszentekről nevezték el (István, Margit, Erzsébet, Magyarok Nagyasszonya, stb.).⁵²

A már korábban elindított betegégyező egyesületek ekkor új feladatkört kaptak, hiszen a korábbi mellett fontos feladatuk lett a templomok építésének elősegítése. Különösen hangsúlyosan szolgálta ezt a célt, az 1897-ben Böhm Károly által alapított Szűz Mária Magyarok Pátrónája Római és Görög Katolikus Szövetség.⁵³

Ennek, s a hatására alakult számos egyletnek fontos szerepe volt abban is, hogy a bevándorlók elsajátíthatták azokat a formákat, amely az új világban az önmegvalósítás szempontjából szükségesnek mutatkozott, valamint tárgyaló félként léptek fel az amerikai püspökök felé, magyar pap kérése szempontjából. A kikerülő magyar papok beilleszkedésében is lényeges volt tevékenységük, hiszen a működéshez szükséges anyagi forrásokat az első időszakban ezek az egyletek teremtették elő. Fontos megjegyezni, hogy Böhm Károly alapelvét,⁵⁴ miszerint először templomot kell építeni (lehetőleg közösségi teremmel), utána iskolát, majd újságot indítani, s ezután plébániát hozni létre, a kor számos papja megfogadta s alkalmazta, még akkor is, ha például az újság alapítása sok esetben veszteséges volt. Így a korszak eredményének mondható a nagyszámú magyar nyelvű sajtótermék megjelenése. Az első magyar nyelvű kiadványt Böhm Károly adta ki Cleveland, OH-ban,⁵⁵ de példáját számos plébános követte, mint például Messerchmiedt Géza⁵⁶ (Bodrog, Somogy vármegye, 1870. július 4. v. Kassa, 1871. július 19. – Toledo, OH, 1912. március 29.), Passaic, NJ plébános (korábban Böhm káplánja, illetve társszerkesztője), az 1906–1907-es években a Hajnal c. heti, majd havilappal,⁵⁷ de említhetjük Kovács Lajost⁵⁸ (Nagykanizsa, 1877 v. 1879. augusztus 31. – Detroit, MI, 1927. július 22), a Hit c. újsággal,⁵⁹ és a sor még hosszan lenne folytatható.

51 PUSKÁS, 251 p.

52 MÁTÉ, 23 p.

53 MÁTÉ, 26 p.

54 Vas László passaic-i plébános közlése

55 *Szent Erzsébet Hírnöke*, 1894. okt. 24-én, a lap 1901-től *Magyarok Vasárnapja* néven, majd *Katolikus Magyarok Vasárnapja* néven jelent meg, egészen 1993-ig.

56 DUDÁS, 262 p.

57 Digitális változata a Passaic-i egyházközség honlapján: <http://www.ststephenspassaic.com/history/thajnal.htm>

58 DUDÁS, 216 p.

59 Az amerikai magyar újságok jegyzéke: FEISZ A. Hugolin: *Az amerikai magyar sajtó mérlege*. In.: *Katolikus szemle*, 1926/40.3.sz.: 129–139 p.

III.3. Aranykor (1914–1945)

Aranykornak nevezzük az I. világháború és a II. világháború közötti időszakot. Ennek oka, hogy az egyházi struktúrák már kialakultak, a templomi közösségek – a letelepedések, valamint a csökkenő bevándorlószám miatt – fixálódtak, így lassan a plébániák helyzete és anyagi kilátásai is biztosabbá váltak. A magyar pasztorációban részt vevő személyek helyzete egyre inkább elismertté vált, mind az amerikai, mind pedig az anyaországbeli⁶⁰ egyházi és világi hatóságok előtt.

Jól látható, hogy ebben az időszakban, aránylag sok új lelkész érkezik, 248 fő, s már több olyan pap is van, aki kinn született, vagy ott szentelték fel.

Ennek hatására a papság összetétele és létszáma állandósult és stabilizálódott, nagyságrendileg 150–200 fő állandó papi létszám figyelhető meg.

Az I. világháború, majd Trianon újabb kivándorló hullámot indított el, főképp az USA-ba (amely egyre inkább elzárkózott befogadásuktól), részben Kanadába, ellenben a „vándormadár” lét lényegileg megszűnt, az emigránsok vagy a végleges hazatérés, vagy a végleges letelepedés mellett döntöttek. Ez a változás teljesen átformálta gondolkodás-módjukat is: amennyiben a jövőt az új hazában kell elképzelniük, úgy nincs értelme tovább vállalni az embertelen körülményeket, nekiláttak hát az élet- és munkakörülmények javításának. Tisztább, jobb munkák után néztek, még ha kevesebb jövedelem járt is érte. Ez egyértelműen látszik – többek között – a Passaic-i keresztelési anyakönyvekben, az élettartam növekedett, a csecsemőhalandóság viszont csökkent.

Egyértelműen megfigyelhető a magyar negyedek megjelenése, legtöbb esetben olyan helyen ahol magyar nyelvű templom már létezett.

A kiérkezett személyek családát alapították, s ebből következően igényt tartottak az egyházi szolgáltatásokra is. Egyre erősebbé vált az egyházközségi szervezetek (ún. „vezérkar”) szerepe, az egyháztanács funkciója, amelyről pl. a kalocsai püspök is lelkesedve írt körlevelében, s az egész egyházmegyéje számára előírja azok működését.⁶¹

Mivel a korábbi bevándorlók ekkorra már gyakorlatilag letelepedettnek minősülnek (számos esetben állampolgársággal) a született gyermekek számára egyre erősebb az igény a magyar és katolikus iskolák létrehozására, fenntartására, illetve kibővítésére. A magyar iskola, illetve a katolikus iskola kérdését árnyalja, hogy bár valamennyi plébános – s itt nem csak a nemzetiségieket értjük – lelkiismereti kötelességként előírta, hogy katolikus iskolába írassák a szülők gyermekeiket, ez számos alkalommal – elsődlegesen anyagi okokból⁶² – nem történt meg. Ennek a kötelezettségnek, pl. Chicago, IL-ben, a szülők csak mintegy fele tett eleget.⁶³

A húszas-harmincas évek kis magyar közösségeiben, („Little Hungary”) kialakult a korra jellemző tipikus amerikai-magyar életforma. A legtöbb amerikai nagyváros (Chicago, IL, Detroit, MI, New Brunswick, NJ, Pittsburgh, PA, Toledo, OH) szélein egyszerűbb kertvárosi jellegű, szinte mezővárosnyi kiterjedésű negyedek jöttek létre. (New York, NY kivétel ez alól: az ott letelepedő magyarság beolvadt a bérházak világába.) A

60 Mivel ebben az időszakban zajlik le a trianoni határváltoztatás, ezért az anyaország kifejezést nem jögi, hanem elsődlegesen etnikai (és érzelmi) értelemben értjük.

61 Kalocsai Egyházmegyei Körlevelek, 1926., 3315. szám az egyházközségi képviselletekről

62 Az állami iskola ingyenes volt.

63 FEJŐS Zoltán: *A tengerentúli magyar egyházak*. In: *Regio* 1991/3. 89–105 p.

legnagyobb ilyen jellegű település, az „Amerikai Debrecen” – Cleveland, OH keleti részén alakult ki, fénykora egészen a hetvenes évekig tartott.

Ebben az időszakban a nyelvi korlátok akadályozták a kint élő magyarság teljes integrálódásának lehetőségét. Időközben azonban megjelent az újabb generáció, a kint született gyerekek már elkezdtek beolvadni a nagy amerikai társadalomba. A 19. század elejéig az amerikai társadalomba való beilleszkedés egyet jelentett az angolszász szokások és nyelv átvételével, a korábbi szokások és nyelv elhagyásával. A nemzetiségeket a 19. század végén Izrael Zangwill, az „olvasztótégely” (melting pot) ideáljával szerette volna helyettesíteni. A sok különböző dél- és kelet-európai nép tömeges bevándorlása minden reális megfigyelőnek azt jelezte, hogy az angolszász recept revízióra szorul. Az „olvasztótégely” elmélet szerint az Amerikában letelepedő népek keveredése egy új és felsőbbrendű embert fog produkálni. Ez az embertípus eltünteti, leváltja a nemzetiségi (népi) csoportosulásokat és egy új kozmikus nemzetet hoz létre. Ez a mítosz egész a második világháborúig, és sok tekintetben a hatvanas évekig volt a hivatalos nemzet-ideál.⁶⁴ Ez is az oka, hogy a harmincas évektől amerikanizációs és asszimilációs folyamat indult el. A kinti magyar társadalom korábbi homogén jellege megszűnt, megkezdődött az átrétegződés, s ezzel a magyarság lassú, de biztos csökkenése.⁶⁵ Ez a folyamat az 1970-es években érte el csúcspontját.

A korabeli papság adatait megvizsgálva megállapítható, hogy legalább két nagyobb „egyházmegyei” központ jött létre, amely segítette, nem egyszer elősegítette a magyarországi papok kiérkezését. Az egyik Cleveland, OH, ahova elsősorban az esztergomi egyházmegyések érkeztek, a másik pedig Detroit, MI, amely a kalocsai egyházmegyéset fogadta, s adta meg nekik az első időben a biztos talajt.

Mivel az Egyesült Államok egyre szigorúbb bevándorlási politikát hirdetett meg,⁶⁶ felerősödött a Kanada irányába tartó bevándorlás⁶⁷. A magyar bevándorolók elsődlegesen Saskatchewan, majd Ontario tartományban telepedtek le, s itt alapították meg saját közösségeiket.⁶⁸ Az első magyar pap Kanadában Soós István⁶⁹ (Rábakecöl, 1864. december 16. – Langruth, MB, Kanada, 1947. február 11.) karmelita atya volt, aki 1914-ben érkezett az országba, s többek között a magyar alapítású Kaposvar, SK, illetve Otthon, SK plébánosa volt.

Szintén az elsők között tarthatjuk nyilván Koch Róbertet⁷⁰ (Siklósd, 1890. február 26. – Dorog, 1947. április 24.), aki bár rövid ideig tartózkodott Kanadában, ez alatt a szolgálata alatt – a magyarok nagy száma, s a magyar papok alacsony száma miatt – megtanult repülőgépet vezetni, s így utazott egyik helyről a másikra. Ezért őt „saskatchewanai repülőpap”-nak is nevezték.

64 LUDÁNYI András: *Szétszórtsági magyar sors: múlt, jelen, jövő*. http://bgazrt.hu/_dbfiles/blog_files/8/0000010928/Kisebbségkutatás_2015_2%20korr-2.57-61.pdf (2018. augusztus 13.)

65 Vö.: FERMI, Laura: *Illustrious Immigrants*. 2nd Ed. *The Intellectual Migration from Europe 1930/41*, p.111–116. <http://www.bibl.u-szeged.hu/ha/emigracio/fermi3.html> (2018. augusztus 10.)

66 PUSKÁS Julianna: Az Egyesült Államok bevándorlási politikája (1890–1990), <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00015/pdf/10.pdf> (2018. augusztus 10.)

67 L. RÉDEI Mária: *Migráció az ezredfordulón: nagy befogadó országok*. Budapest, ELTE TTK, 2005. 7. fejezet: Kanada

68 vö: RÚZSA Jenő: *A kanadai magyarság története*. Toronto, ON, Kanada, 1940.

69 DUDÁS, 512 p.

70 DUDÁS, 480 p.

Már korábban is előfordult, de erre az időszakra különösen jellemző volt, hogy a püspökök nem felszentelt papot, hanem tanulmányait Magyarországon elkezdett kispapot adtak a kinti magyaroknak, akik tanulmányaikat egy amerikai egyházmegye szemináriumában fejezték be – egyúttal a nyelvet is elsajátítva. Ilyen volt például Schimkó János⁷¹ (Poprad, 1881. szeptember 11. – Betlehem, PA, 1918. június 20.), vagy pedig Kanadában Vezér Mihály⁷² (? , 1912. február 17. – Regina, SK, Kanada, 1994. augusztus 25.).

Lényeges motívum, hogy a lelképásztorok kiérkezésének módja szabályozottá vált. A Serédi Jusztinián,⁷³ majd Shvoy Lajos⁷⁴ vezetésével működő Szent László Társulat⁷⁵ az 1930-as évektől kizárólagos jogot kapott arra, hogy az Amerikába készülők felkészítse, indulásukat koordinálja. Máté Anita erről így ír: „A püspöki kar a kormányval egyeztetve 1934-ben a Társulat hatáskörébe utalta az amerikai hívek papi ellátását. Bár a gyakorlatban nem mindig tudta érvényesíteni jogait, és továbbra is kerültek ki papok a Társulat megkerülésével, lehetővé vált a kiküldés korábbihoz képest hatékonyabb koordinálása és ellenőrzése.”⁷⁶ Az ő munkájukat az USA-ban egy ún. „Háromtagú Bizottság” segítette és támogatta.

Az 1930-as évektől az egyházmegyes papok mellett megjelentek a szerzetesek is. Ebben az időszakban – majdnem kizárólagosan – a ferences rend tevékenysége a jellemző, számos magyar közösséget (New York, NY, New Brunswick, NJ, Roebling, NJ) vettek át, s vezettek.

A görög katolikus papok helyzete szintén rendezetté vált, hiszen 1924. május 8-án létrejött a Pittsburgh-i Apostoli Exarchátus,⁷⁷ s az Amerikában szolgáló görög katolikus papok inkardinálódtak az új egyháztartományba.

E korszak jelentős eredménye, hogy a magyar egyházközösségek olyan szinten meg tudtak erősödni, hogy lehetőségük lett arra, hogy Magyarországról missziós atyákat hívjanak el. Ezek az atyák – elsősorban ferencesek – nem a letelepedés szándékával érkeztek, hanem kinn tartózkodásuk 2–3 hónapja alatt számos települést felkerestek, olyan helyeket is, ahol magyarság volt, de pap nem.

A korszak két jelentős látogatója volt Bangha Béla⁷⁸ jezsuita,⁷⁹ valamint Shvoy Lajos⁸⁰ székesfehérvári püspök. Mind a ketten tapasztalataikat könyv formájában is kiadták, amelyek a téma kutatásának jelentős kordokumentumai. Szintén nagy hatású látogatás volt Csernoch János⁸¹ esztergomi érsek, hercegprímás 1926-os látogatása, melyet összekötött a XXVIII. Eucharisztikus Világkongresszuson való részvételével.⁸²

71 DUDÁS, 338 p.

72 DUDÁS, 522 p.

73 Serédi Jusztinián (Deáki, 1884. április 23. – Esztergom, 1945. március 29.) bencés szerzetes, tudós, egyházjogász, érsek, bíboros, hercegprímás, a magyar katolikus egyház vezetője 1927 és 1945 között.

74 Shvoy Lajos (Budapest, 1879. március 9. – Budapest, 1968. január 21.) székesfehérvári püspök 1927–1967 között.

75 MKL: Szent László Társulat

76 MÁTÉ, 197 p.

77 Archeparchy of Pittsburgh (Ruthenian), <http://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dpiru.html>, (2018. augusztus 10.)

78 Bangha Béla József Nepomuki János (Nyitra, 1880. november 16. – Újpest, 1940. április 30.)

79 vö.: BANGHA Béla: *Amerikai missziós körutam*. Budapest, Magyar Kultúra, 1923.

80 vö.: SHVOY Lajos: *Amerikai levelek*. Székesfehérvár, Vörösmarty Nyomda, 1938.

81 Csernoch János (Szakolca, 1852. június 18. – Esztergom, 1927. július 25.) esztergomi érsek 1912–1927 között

82 MÁTÉ, 102–103 p.

III.4. A kezdet vége (1945–1956 között)

A II. világháború és az azt követő időszak jelentős változást hozott az amerikai magyar papi élet szempontjából is. Elsődleges tényezőként említhetjük meg az „Aranykor” papi generációjának kihalását, hiszen az első pionírok ekkor érték el a nyugdíjkorhatárt, illetve hunytak el. Böhm Károly, Nagy Dezső⁸³, illetve Eördögh Elemér⁸⁴ halálával a magyar pasztoráció spirituális, illetve gyakorlati vezető nélkül maradt.

Szintén komoly nehézséget jelentett, hogy az a lehetőség, hogy a már Amerikában született kispapokat egyes püspökök Magyarországra küldték tanulni, hogy a teológia mellett a magyar nyelvet is jobban elsajátítsák, lehetetlenné vált.⁸⁵ Az utolsó, már kinn született pap Dismachek Pál⁸⁶ (Duquesne, PA, 1906. szeptember 4. – ?, 2000. február 4.) – az USA hatóságainak nyomására – 1940-ben tért vissza Amerikába.⁸⁷ A II. világháború alatt problémát okozott, hogy az ellenséges országból származó, esetlegesen annak állampolgárságát birtokló személyeket gyanakodással szemlélték, mind állami, mind egyházi téren.

Bár az időszak elején enyhe paphiány mutatkozott, mégis elég hamar látszódni kezdett, hogy a háború végén elmenekülő papok miatt „túlkínálat” keletkezett,⁸⁸ így a magyar közösségek nem tudtak minden papot befogadni.

Ezért ettől kezdve gyakori, hogy magyar pap nem magyar közösség vezetését fogadta el, hanem a befogadó püspök döntése alapján valamely egyéb plébániát. Ez azzal is járt, hogy a magyar pasztoráció szempontjából elveszett, mert a szolgálati helyén nem éltek magyarok. Ezért ennek korlátozására Zágon József⁸⁹ apostoli vizitátor 1950-es körlevelében kijelentette: „*Tengeren túlra való kivándorláshoz is szükséges az apostoli vizitátor előzetes hozzájárulása. A S. Congregatio Consistorialis csak az apostoli vizitátor javaslata alapján fog kivándorlási engedélyt adni.*”⁹⁰ A tapasztalat azt mutatja, hogy ezt az intézkedést számos esetben figyelmen kívül hagyták.

Szintén a II. világháború utáni időszak hozadéka a szerzetesrendek nagyobb mértékű megjelenése. Az eddig is az USA-ban szolgált ferencesek mellett jelentős számban jelentek meg a bencések, ciszterciek, jezsuiták és a piaristák. Ők viszont (a jezsuitákat leszámítva) a pasztorációban nem, vagy csak minimálisan (szabadidejükben), illetve egyéni döntés alapján (Mustos István SP⁹¹) vettek részt.

A kikerkező, illetve kinn tartózkodó papság számára is komoly változást jelentett, hogy az anyaország egyházi hatóságaival a kapcsolat gyakorlatilag megszűnt, ahogy annak a lehetősége is, hogy a szolgálat befejeztével hazatérjenek. Mivel a Magyarországról

83 DUDÁS, 281 p.

84 DUDÁS, 98 p.

85 1940 után 2000-ben érkezett újra Amerikából magyar származású kispap tanulmányokat végezni Magyarországra.

86 DUDÁS, 85 p.

87 Mózessy Gergely, a Székesfehérvári Egyházmegyei Levéltár intézményvezetőjének közlése

88 1945–1955 között 286 új magyar pap érkezett az USA-ba és Kanadába

89 Zágon József (Agostyán, 1909. november 2. – Innsbruck, Ausztria, 1975. augusztus 12.): római katolikus pap, kanonok. 1949-ben külföldre távozott, Rómában megszervezte a külföldi magyarok Actio Catholicáját. Rómában Instituto di San Stefano néven zárándokházat építtetett. Az Elvándorlás és Turizmus pápai bizottságának főtárgya, protonotárius és a Santa Maria Maggiore-bazilika kanonokja volt, vö.: NÉMETH László Imre: *Százöt év született Zágon József apostoli vizitátor*. Magyar Sion, XIII. (2019) 1/45–73 p.

90 CSERHÁTI Ferenc: *Vatikáni megbízottak a külföldi magyar lelkipásztori szolgálatban 1945–2006*. Szent István Társulat, Budapest, 2009, 163 p.

91 DUDÁS, 279 p.

ekkor távozó személyek legnagyobb része illegális módon hagyta el az országot – nem egyszer a várható letartóztatás⁹² elől menekülve –, visszatérésük lehetetlenné vált. A magyar hatóságok adminisztratív módon is akadályozták az esetleges hazatérést, alkalmazva az állampolgárságtól való megfosztás törvényi lehetőségét.⁹³ Ezt a büntetést, amely ellen fellebbezésnek sem volt helye, még jóval később, az 1984-ben külföldre távozott, s ott szerzetbe lépett Kiss G. Barnabás OFM-mel⁹⁴ (Kapuvár, 1953. május 30. –) szemben is alkalmazták.

Az országot elhagyó papok számára külön nehézséget okozott, hogy a papi működéshez szükséges engedélyt nem, vagy csak nagy nehézségek után tudták megszerezni. Emiatt számos pap nem tudott papi szolgálatot ellátni, például Bittmann Antal⁹⁵ (Szűcs, 1905. november 23. – ?, OH, 1958. február 27.) haláláig autószerelőként volt kénytelen dolgozni.

III.5. A vég kezdete (1956–1989 között)

Az utolsó jelentős papi csoport az 1956-os eseményeket követően érkezett meg az USA-ba és Kanadába. Az Egyesült Államok 1953-ban léptette életbe léptette a Refugee Relief Act-ot,⁹⁶ s ez, illetve ennek módosításai, 214.000 fő menekült befogadását tette lehetővé az USA-ba, elsődlegesen a szovjet befolyás alá került országokból.⁹⁷

Bár a törvény hatálya 1956-ban lejárt, de azt néhány évig a magyar menekültekkel kapcsolatosan tovább alkalmazták.

A korábban Amerikába érkezett, és ott szolgáló papok komoly szerepet láttak el abban, hogy a külföldre menekült személyeket anyagi és lelki támogatáshoz juttassák. Éppen ezért segélyeket gyűjtöttek, s juttattak el Ausztria határ menti egyházmegyéibe. Ennek egyik fő mozgatója Gáspár János⁹⁸ (Magyarlak (Nagysároslak), 1898. május 6. – Passaic, NJ, 1963. február 25.) passaicai plébános volt.⁹⁹

92 A Névár (DUDÁS) adatai szerint az 1945–1956 között kikerült lelképásztörök közül, valamiféle állami eljárás 16 fő ellen indult – egy főt, *Németh Kálmán Gellért*et távollétében halálra is ítélték. Az 1956 után menekülő személyek közül 22 főt fenyegetett állami retorzió, közülük *Végyvári László Vazul* OFM volt halálra ítéltve, szintén távollétében. A korábban az USA-ban éltek közül egy ferencest, *Hajnal Zénó* OFM-et 1945-ben bolgár katonák végezték ki, *Kiss László Szaléz* OFM-et pedig illegális fegyveres szervezkedés irányítása, szovjet katonák meggyilkolására való fölbujtás vádjával 1946-ben végezték ki.

93 1948. évi LX. tv. az állampolgárságról – 16. § (1) A belügyminiszter megfoszthatja magyar állampolgárságától azt, aki a kormány engedélye nélkül más ország közszolgálatába lép.

17. § (1) A kormány a belügyminiszter előterjesztésére megfoszthatja magyar állampolgárságától azt,
1. aki külföldi állam kormányától, bármely más szervétől vagy külföldi politikai szervezettől – a magyar kormány engedélye nélkül – bármilyen politikai jellegű tisztséget vagy megbízást elvállal, avagy valamely külföldi politikai jellegű szervezet tagjává lesz vagy annak tevékenységében részt vesz;
2. aki az ország területének elhagyására vonatkozó jogszabályok megszegésével vagy kijátszásával külföldre távozik.

94 DUDÁS, 200 p.

95 DUDÁS, 48 p.

96 Menekültsegélyezési törvény

97 vö.: ZOLBERG, Aristide R.: *A nation by design: immigration policy in the fashioning of America*. Harvard University Press, 2006.: 580 p.

98 DUDÁS, 124 p.

99 vö.: KERKAYNÉ MACZKY Emese: *1956. november 4. után Passaicon: after November 4 in Passaic*. Passaic, 2006.

A menekült papság útja Amerikába elsődlegesen meghívásos alapon történt. Egy-egy plébános garanciát vállalt arra, hogy rövid ideig a kiérkezőnek biztosítja az életkörülményeket. Másik oldalról látható viszont, hogy a magyar közösségek csak korlátozott számú magyar papot tudtak befogadni, ezért sok lelkipásztor vagy visszavándorolt Európába, vagy pedig az angol nyelvű pasztorációban talált magának feladatkört. Az 1957 és 1963 között kiérkező 127 fő – többnyire – hasonlóan nem talált magának magyar plébániát, mint az 1945 után kiérkező papok. Az anyaország – vélt, vagy valós – retorziói miatt számos atyánál éppen ezért szinte felderíthetetlenek a személyi, vagy szolgálati adatok, hiszen a magyar egyházmegyei adatbázisokból eltűntek, legjobb esetben is csak annyit tüntettek fel, hogy ismeretlen helyen tartózkodik. Emiatt ez az időszak a kutatás szempontjából hazai forrásban a legrosszabbul dokumentált. Másik oldalról pedig az amerikai papság sem dokumentálta különösebben tevékenységét, az itthonról ismert un. „Historia Domus”-ok pedig ott szinte ismeretlenek, vagy ha készültek is, a templomok bezárásával eltűntek. Így számos esetben kizárólag annyit sikerült egy-egy lelkipásztorról felderíteni, hogy az adott időben hol szolgált.

A szerzetesek helyzete kicsit egyszerűbb volt, mivel ekkorra már a legtöbb rendnek biztos központjai álltak, így a kiérkező – sok esetben még szentelés előtt álló, vagy „frissen”, de már Magyarországon kívül szentelt – szerzeteseket be tudták fogadni.

A kor legjelentősebb egyházi eseménye a magyar papság számára Mindszenty József hercegprímás 1973-as kanadai, majd 1974-es Egyesült Államokbeli lelkipásztori látogatása volt.¹⁰⁰ A száműzött magyar bíboros végiglátogatta a legjelentősebb magyar közösségeket.¹⁰¹ Különösen fontos volt ez a látogatás, mivel magyar püspök hivatalos látogatáson¹⁰² Shvoy Lajos óta nem járt Amerikában.

Megfigyelhető, hogy 1956 után – a demográfiai viszonyoknak is megfelelően – egyre nagyobb ütemben kezdtek el megszűnni a magyar templomok.

A papság létszáma drasztikusan 1968 után kezdett el csökkenni, ettől kezdve már nincs olyan év, amikor több pap érkezett volna, mint ahány távozott (meghalt, nyugdíjba vonult, vagy harmadik országba távozott). 1968 és 1989 között 93 új pap érkezett, s ezzel szemben 295 fővel csökkent a papság létszáma.

Néhány évvel Mindszenty halála után a magyar papság régi vágya teljesült, az emigráns magyar papság püspököt kapott. II. János Pál pápa a Washington DC-ben élő Irányi László¹⁰³ (Szeged, 1923. április. 9. – Köln, 1987. március. 6.) piaristát nevezte ki Castellum Medianum-i címzetes püspökké, valamint a Magyarországon kívül élő magyarok püspökévé. Ezt a feladatkört 1983 és 1987-ben bekövetkezett halála között töltötte be. Utódja a Kanadában élő Miklósházy Attila¹⁰⁴ (Diósgyőr, 1931. április 5. – Pickering, ON, Kanada, 2018. december 28.) jezsuita lett. Rövidesen rá kellett ébredniük a magyar lelkipásztoroknak, hogy helyzetük nem sokat javult a püspök kinevezésével, mivel egyik püspök sem kapott önálló joghatóságot a magyar papok és hívek felett. Miklósházy a vele készült interjúkötetben így fogalmazott: „1989 augusztusában éppen Magyarországról érkeztem vissza Torontóba, amikor a kanadai nuncius felhívott telefonon. Közölte, a Szentatya kinevezett a külföldön élő magyarok főpásztorává. (...) Elre-

100 vö: CSONKA Emil: *Diadalút Amerikában*. Budapest, Magyarországi Mindszenty Alapítvány, 2017.

101 Mindszenty József hercegprímás látogatása, <http://www.ststephenspassaic.com/history/evkonyvek/mindszenty/index.html>, (2018. augusztus 13.)

102 Kisberk Imre székesfehérvári püspök 1972-ben magánlátogatást tett Cleveland, OH-ban.

103 DUDÁS, 17 p.

104 DUDÁS, 19 p.

*pültem Rómába, ahol alaposabb tájékoztatást kaptam: (...) se hatalmam nem lesz (...), sem jövedelmet nem tudnak biztosítani. Feladatom a magyar katolikus közösségek látogatása. Igyekeztem őket hitükben és magyarságukban megerősíteni. Megnyugodhattam tehát: se pénz, se hatalom – visszatértem Torontóba, elfogadtam a kinevezést.*¹⁰⁵ Természetesen a történelemkutatásban nem szerepel olyan kérdés, hogy „mi lett volna ha”, de ha csak egy pillanattal eljátszunk a gondolattal, hogy mi történt volna, ha a magyarság joghatósággal rendelkező püspököt kap, ahogy az a II. világháború előtt Eördögh Elemér (Kassa, 1875. június 4. – Toledo, OH, 1955. április 6.) személyében konkrétan felmerült, mi alakult volna másként? Erre ma már nincsen válasz.

III.6. Modern kor (1989-től napjainkig)

1989-től egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a magyarság pasztorációjának addig alkalmazott struktúrája életképtelen. Az egyre idősödő papság miatt szükség lett volna a hívek minél nagyobb mértékű bevonására, amely csak kevés helyen valósult meg. Szükséges lett volna állandó diakónusok szentelésére, de mindössze öt állandó magyar diakónust szenteltek fel.

Bár a határok megnyíltak, s érkezett néhány új lelkipásztor, de az utánpótlás mind a hívek, mind a papság oldaláról megoldatlan maradt.

A magyarországi egyházmegyék – melyek jelentős paphiánnyal küzdenek – már nem szívesen adnak nem hogy Amerikába, de még Európába sem lelkipásztort, így ott is sok hely betöltetlen.¹⁰⁶ A jellemzően tanulási céllal kiköltöző magyar papok vállaltak egy-egy közösségben, rövid ideig szolgálatot.

1989 után a papok létszáma drámai módon tovább csökkent, és ez a folyamat rendkívüli mértékben felgyorsult. Ennek egyik oka az életkor, hiszen az 1945, vagy 1956 utáni korosztály ekkorra nyugdíjba ment, vagy pedig meghalt, a másik pedig a magyarországi változások miatti hazaköltözés, például a szerzetesi újrakezdés miatt, hiszen számos szerzetest ekkor a rendje hazarendelt, hogy itthon az újraindulásban segídhessen. A megváltozott világrend következménye volt, hogy a ferences rend római központja már feleslegesnek tartotta a Szent István, illetve a Kapisztrán kusztdiákat – ezért azokat felszálta, ezzel számos magyar plébániát, illetve a több mint száz éve megjelenő Katolikus Magyarok Vasárnapja című újságot megszüntetve.¹⁰⁷

A belépő papok száma 1990–2018 között 45 fő volt, de ezzel szemben a kilépő papok száma 229 fő. Ezáltal 2018 júliusára aktív, magyar pasztorációt ellátó lelkipásztor az egész Egyesült Államok és Kanada területén 15 fő maradt (valamint rajtuk kívül még néhány nyugdíjas, illetve a magyar pasztorációban részt nem vevő atya).

Több amerikai püspök jelezte, hogy a magyar templomot addig tartja nyitva, amíg az ott szolgáló – általában idős és betegeskedő – plébános él. Például Kató István¹⁰⁸ (Duquesne, PA, 1919. augusztus 20. –McKeesport, PA, 2002. április 15.) McKeesport,

105 MIKLÓSHÁZY Atila: *Egy szív, egy lélek*. Budapest, Szent István Társulat, 2009: 137 p.

106 90 éve alakult meg a Párizsi Magyar Katolikus Misszió, <http://www.magyarkurir.hu/kulhoni/90-eve-alakult-meg-parizsi-magyar-katolikus-misszio>, 2018. augusztus 13.

107 vö.: P. PAP Leonard – P. MÉSZÁROS György: *Az erdélyi ferences rendtartomány Egyesült Államokbeli Kusztdiájának története*. Kolozsvár, Szent Bonaventúra – Új Sorozat kiadó, 1995

108 DUDÁS, 188 p.

PA-i plébános halála után a templomot egy héten belül bezárták. Azóta üresen áll, és pusztul.

IV. PAPI MOTIVÁCIÓK

Amikor papi sorsokat vizsgálunk, figyelembe kell vennünk, hogy a pap egyben ember is. Éppen ezért, mint ember, egyéni motivációi, céljai vannak. Nincs ez másként abból a szempontból sem, ha azt vizsgáljuk, egy-egy pap miért választotta magának Amerikát lelkipásztori munkájának terepéül. Az adatgyűjtés során majdnem ezer lelkipásztor életrajzi adatait vizsgáltuk meg, s ezen belül is 15 atya személyi anyagát (personalia) teljes egészében áttekinthettük.¹⁰⁹ Emellett több ezer visszaemlékezést, újságcikket olvashattunk át, amely alapján elég jól kirajzolódik egy általános kép.

A papi emigráció mozgatórugóit nézve három időszak képe rajzolódik ki előttünk. Az első időszak a kezdetektől 1945-ig, a második 1945–1989 között, s a harmadik időszak az 1989-es éveket követő tartott, illetve tart.

Papi motiváció tekintetében az első időszak a legösszetettebb. Máté Anita tanulmánya szerint az elsődleges tényezők között szerepelt a magyarországi érvényesülési lehetőségek beszűkülése, valamint személyes okok, esetleges konfliktusok, vagy kisebb-nagyobb vétség miatti utolsó lehetőségként kapták meg az amerikai kivándorlás lehetőségét.¹¹⁰

Áttekintve a megkapott kivándorlási kérelmeket, illetve az Amerikából kelt levelezést, a vizsgált lelkipásztorok három fő csoportba oszthatóak.

Az első csoport a misszionárius lelkületű papok közül került ki. Ők önként vállalták a kivándorlást, úgy, hogy a hazatérés lehetőségét nem is tervezték. Legjelentősebb közöttük Böhm Károly volt.

A második csoport a magyar egyházi, esetleg világi hatóságokkal konfliktusba került lelkipásztorokból került ki. Ezek a konfliktusok lehetnek erkölcsi jellegűek (Eördögh Elemér¹¹¹), politikai jellegűek (Kovács Lajos), vagy akár anyagi jellegűek (Dr. Wildinger Jakab¹¹² [Dunabökény, 1886. június 14. – Chicago, IL, 1938. szeptember 8.]).

A papi életrajzokat feldolgozva azt láthattuk, hogy ezek az anyaországban látszólag bukott papok – többnyire – nagyon jól megállták a helyüket az Egyesült Államokban. Pszichológiai szempontból egyértelműnek látszik, hogy az ő kibontakozásukhoz a hagyományos magyarországi lelkipásztori helyzet nem volt megfelelő, viszont az „új világba” érkezve olyan kihívások elé kerültek, amely segítette őket a nagy eredmények elérésében.

A harmadik csoportot „menekülőknak” nevezhetjük. Az ő papi hivatásuk nem volt egyértelmű. Személyi anyagaikat vizsgálva sok kétség merült fel abban is, hogy szabad volt-e egyáltalán őket pappá szentelni. Számos esetben elsődlegesen családi nyomásra, vagy kalandvágyból lettek papok, s vándoroltak ki az USA-ba, vagy Kanadába. Hivatásukat rövid időn belül feladták, családot alapítottak, de ezt megelőzően, amíg papként

109 Köszönet a lehetőségért a Kalocsai, Váci és Temesvári Püspöki Levéltáraknak

110 vö.: MÁTÉ, 33 p.

111 Az Amerikai Magyarok Vasárnapja 1929. december 7-i száma az elveszített 1910-es választások (miserint sikertelenül próbálta magát országgyűlési képviselőnek megválasztatni) miatti elkeseredést említi, ennek ellentmond az Esti Újság 1944. május 13-i száma, amely szerint Dr. Kovács Ferenc menekült bácskai plébános erkölcsi vétségeket hozott fel okként.

112 DUDÁS, 421 p.

szolgáltak addig is „züllöttek és megbízhatatlanok”¹¹³ voltak. Ilyenek voltak többek között a Csáktornyai testvérek¹¹⁴, vagy Wesselényi Miklós¹¹⁵ (?; 1903. – Erie Country, NY, 1991.). Kilépésük komoly törést okozott az amerikai egyházi hatóságok és a magyar papság között. Sántha Pál¹¹⁶ (Istensegíts, 1890. november 1. – Regina, SK, 1962. április 9.), a Szent László Társulat kanadai összekötője 1938-ban az alábbiakat írta erről: „*Sajnos maholnap elveszítem bizalmamat a hazulról kiküldött papokban. Ha olyanok jönnek, mint eddig, akkor legjobb, ha senki nem jön, mert a meglevők helyzetét is megnehezítik.*”¹¹⁷

1945 és 1989 között a papi kivándorlás oka elsődlegesen politikai volt. A kommunizmus térnyerésével az egyházak egyre inkább visszaszorultak. Ezt a visszaszorulást adminisztratív módon is támogatták, például a szerzetesrendek működési engedélyét a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1950:34. törvényerejű rendeletével 1950. augusztus 30-án visszavonták. Így számos szerzetes földönfutóvá vált. Ezért több szerzetesrend (ciszterciek, premontreiek, jezsuiták), melyeknek Magyarországon nem volt működési engedélye, saját „túlélési programot” hozott létre az USA-ban, illetve Kanadában. A bevándorlás fő motivációja azonban nem a magyar pasztorációban való részvétel volt, hanem a szerzetesi életforma megélésének lehetősége. A magyarság a szerzetesi közösségen belül is másodlagos szerepet töltött be, ezért megfigyelhető, hogy ezek a közösségek, a később csatlakozó amerikai szerzetesekkel kiegészülve magyar jellegzetességeiket elveszítették, munka és liturgikus nyelvük rövid időn belül az angol lett.¹¹⁸

A harmadik időszak a rendszerváltástól napjainkig tart. A papság szempontjából ez az időszak teljes mértékben a leépülésről szólt. Hosszú távra nagyon kevés lelkipásztor kapott engedélyt, hogy kitelepedjen. Legtöbb esetben tanulmányok végzésére küldtek ki egy-egy lelkipásztort a magyar püspökök, s ők – többnyire – bekapcsolódtak a magyar lelkipásztorkodásba. Kivételes esetben egy-egy tanulmányokat végző pap olyan szinten kapcsolódott be a lelkipásztori munkába, hogy a helyi püspök kérésére az eredeti püspök engedélyezte hosszabb-rövidebb kinn tartózkodását. Ilyen személy volt Vas László¹¹⁹ (Nagyvárad, 1965. április 27. – Nagyvárad, 2018. január 7.), aki 2000-ben került Chicago, IL-be, majd Passaic, NJ-be, ahol 2018-ban bekövetkezett haláláig szolgált, nagyváradi egyházmegegyes státuszát végig fenntartva.

VII. BEFEJEZŐ GONDOLATOK

Az amerikai magyar pasztoráció egy szinte kimeríthetetlen téma. Különösen akkor, ha azokat a személyeket vizsgáljuk, akik életüket adták a kivándorolt magyarokért. 999 papot sikerült kutatásunk során felderítenünk. 999 lélek. Miközben rájuk gondoltunk, őket vizsgáltuk, fogalmazzunk és képeket válogattunk, rá kellett arra jönnünk, hogy ők nem csak adatok. Ők hús-vér emberek voltak. Születtek, éltek, s meghaltak.

113 vö.: *Magyar Katolikus Püspökkari Tanácskozás jegyzőkönyve*. 1922. október 11., 5. pont

114 DUDÁS, 63 p.

115 DUDÁS, 420 p.

116 DUDÁS, 509 p.

117 idézi: MÁRÉ, 62 p.

118 Ez alól kivételt képzett a ferences és a jezsuita rend, amely szinte teljesen magyar nyelvű maradt.

119 DUDÁS, 399.p.

E tanulmány írása közben tíz amerikai magyar katolikus pap hunyt el. Írásunk nekik is emléket kíván állítani: Vas László, Horváth András Ellák OPraem, Msgr. John Demkovich, Zsurkai János, Nemesszeghy Ervin SJ, Msgr. Varsányi Vilmos, Miklósházy Attila püspök, Szlezák Imre OFM, Deák Ferenc SJ, Rakaczky M. Bazil OSBM.

Bár ez a írás kifejezetten a lelkipásztorokat vizsgálta, nem felejtkezhetünk meg arról a sok százezer katolikus hívőről, akikért ezek a papok éltek. Az ő életük, az ő sorsuk felkutatása további feladat.

Jelenleg nem tudni, hogy a magyar katolikus pasztoráció az USA-ban és Kanadában merre tart, bár a mostani adatok nem biztatóak. Mégis a katolikus egyház hiszi, hogy a jövő egy felsőbb hatalom, Isten kezében van. S ezért nyugodt szívvel, s hittel vallhatjuk meg, történhet bármi, „*mindig glóriával zárul a zsoltár!*”¹²⁰

RÓBERT GYULA DUDÁS

HUNGARIAN CATHOLIC PASTORS IN NORTH-AMERICA

This study aims at examining the roughly 150-year process of the Roman and Greek Catholic pastoral care originating from Hungary and connected to the Hungarian-speaking diaspora living in the United States or Canada. This theme is important because the American Hungarian Catholic pastoral care in the present form is serving its last days. Most of the churches maintained by the Hungarian diaspora is no longer in use or have been taken by other nationalities. There are only some “lone wolves”, altogether 15 priests, who are active in serving the Hungarian community. They get no or just meagre support or reinforcement from the mother country. In the past 20 years only 32 new priests arrived, while 143 ceased to serve because of retirement, repatriation or death. In this study we specifically deal with the Hungarian expatriated clerics, so it is important to clarify some notions.

120 vö. GUARESCHI, Giovannino: *Don Camillo és a fiatalok*. Budapest, Új Ember Kiadó, 1995.